

Hrvatski vojnici u Prvom svjetskom ratu: proglašenje nestalih umrlima*

MIRELA KREŠIĆ

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, Hrvatska

mirela.kresic@pravo.hr

U radu se rekonstruira i analizira normativni okvir instituta proglašenja nestalih osoba umrlima sadržan u Zakonu o proglašenju mrtvima (1918.) Hrvatsko-slavonskoga sabora. Dopuna normativne analize rješenja su sadržana u dostupnim spisima Stola sedmorice i Sudbenoga stola u Zagrebu iz Hrvatskoga državnog arhiva te Državnoga arhiva u Zagrebu kao i objavljena sudska praksa iz međuratnoga razdoblja. Pritom je autoričina namjera bila utvrditi pretpostavke pokretanja postupka proglašenja nestale osobe umrlom prema spomenutom zakonu u situacijama kada je nestala osoba bila vojnik iz Prvoga svjetskog rata s hrvatsko-slavonskoga područja, tijekom postupka, ali i moguće nejasnoće koje su se pritom javljale, osobito kada se taj postupak vodio radi pokretanja ostavinskoga postupka.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat – Veliki rat; proglašenje nestalih umrlima; hrvatski vojnici; ostavinski postupak; Hrvatska i Slavonija

1. Iluzija kratkoga rata¹

Sarajevski pucnji u nadvojvodu Franju Ferdinanda 28. lipnja 1914. pokrenuli su rat za koji su vojni stručnjaci predviđali da će "uz postojeći razvoj moderne vojne znanosti i tehnologije biti završen u roku od nekoliko mjeseci".² Međutim rat je veoma brzo iz tzv. pokretnoga ratovanja prešao u svoju statičku fazu, obilježenu izgradnjom složenih sustava rovova. Oba sustava ratovanja, svaki iz svojih razloga, neizbježno su vodila prema velikim gubicima u ljudstvu. Ti su gubici ujedno bili i posljedica različitih bolesti uzrokovanih lošim higijenskim uvjetima na bojišnicama kao i teških vremenskih prilika koje su

* Rad je djelomično izmijenjena i skraćena verzija rada izrađenog u okviru znanstveno-istraživačkoga projekta Pravnoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu *Novo hrvatsko pravo*, znanstveni zadatak *Povijest hrvatskog prava i njegove europske pravno-povijesne pretpostavke*.

¹ STEVENSON, 1914. – 1918., 178, 479.

² HASELSTEINER, *Ogledi o modernizaciji*, 207.

primjerice na Istočnom i Talijanskom bojištu izazvale brojna smrzavanja.³ Tako je započeo rat do tada neslučenih razmjera, “rat do iznemoglosti”, koji je nakon četiri i pol godine trajanja uvelike izmijenio političku sliku Europe te uzrokovao velike ljudske i materijalne gubitke.

Hrvatski vojnici sudjelovali su u Prvom svjetskom ratu kao pripadnici raznih oružanih ustrojbenih cjelina Austro-Ugarske Monarhije: Zajedničke carske i kraljevske vojske i mornarice, Carsko-kraljevskoga domobranstva, Kraljevskoga ugarskog domobranstva sa zasebnom hrvatsko-slavonskom sastavnicom te pučkih ustanaka.⁴ Tek je manji broj njih u ratu sudjelovao na strani Antante, i to kao dragovoljci iz prekomorskih zemalja, ratni zarobljenici (također kao dragovoljci) te bjegunci iz austrougarske vojske.⁵ Broj poginulih u ratu te uslijed ratnih zbivanja do danas nije točno ustanovljen. Procjena velikoga broja poginulih proizlazi iz procjene ukupnih demografskih gubitaka tijekom rata, obuhvaćajući pritom broj umrlih na bojištu, vojnike umrle npr. u bolnicama od posljedica ranjavanja ili nekih drugih nezgoda, ali i civilno stanovništvo koje je umrlo uslijed ratnih zbivanja odnosno popratnih čimbenika kao što su glad, bolesti i različite epidemije. Tako su se npr. tijekom rata javile epidemije kolere i dizenterije, a samo od epidemije tzv. španjolske gripe na hrvatsko-slavonskom području umrlo je više od 30 tisuća osoba.⁶ Unatoč nemogućnosti točnoga izračuna broja žrtava, procjena je da je današnja Hrvatska tijekom Prvoga svjetskog rata izgubila 163 tisuće stanovnika, uključujući poginule na bojištu i gubitak u natalitetu.⁷

Među njima je bilo i onih kojima se u ratnom vihoru izgubio svaki trag.

2. Kenotaf – mjesto sjećanja na poginule i nestale vojnike

Još i danas, stotinu godina poslije, u medijima se mogu pronaći vijesti da su, najčešće slučajno, otkrivene kosti vojnika poginulih u Prvom svjetskom ratu.⁸ Nesumnjivo je riječ o ostacima vojnika koji se na različitim popisima

³ RENOUVIN, *Europska kriza, 196-197*; STEVENSON, *1914. – 1918.*, 101-102, 110, 123, 143-144, 165-166, 173-174, 178, 281-306, 319-322, 449 i dalje.

⁴ O ustroju austrougarske vojske vidi: POJIĆ, “Ustroj austrougarske vojske”, 147-169; NOVOSEL, “Hrvatsko-slavonske postrojbe”, 267-289.

⁵ Vidi npr.: HRSTIĆ, “Dnevnik Ivana Čovića”, 157-177 i ondje navedena literatura. Ovdje se pod vojnim bjeguncima ne misli na pripadnike zelenoga kadra.

⁶ Od gripe je u cijelom svijetu umrlo oko 30 milijuna ljudi, pri čemu su najugroženija skupina bili mlađi odrasli ljudi. Širenje bolesti bilo je potpomognuto blizinom stotina tisuća vojnika u rovovima i bolnicama, odnosno u vlakovima i brodovima na povratku kući. STEVENSON, *1914. – 1918.*, 719.

⁷ NEJAŠMIĆ, *Depopulacija u Hrvatskoj*, 136.

⁸ CARLOWE, Jo, “100 Years On: Uncovering the identities of Missing WW1 Soldiers”, *Reader's digest*, pristup ostvaren 8. 12. 2016., <http://www.readersdigest.co.uk/inspire/life/100-years-uncovering-identities-missing-ww1-soldiers>; Laura SPINNEY, “Melting glaciers in northern Italy reveal corpses of WW1 soldiers”, *The Telegraph* (London), *on-line* izdanje, 13.1.2014., pristup ostvaren 1. 3. 2017., <http://www.telegraph.co.uk/history/world-war-one/10562017/Melting-glaciers-in-northern-Italy-reveal-corpses-of-WW1-soldiers.html>.

svojih zemalja vode kao nestali, a njihov je broj, nažalost, iznimno velik. O kojem je broju zaista riječ, teško je reći. Statistički podaci o Prvom svjetskom ratu nisu precizni te je nerijetko riječ o procjenama. Smatra se da je život u ratu izgubilo oko 10 milijuna vojnika, a ranjenih je bilo oko 20 milijuna. Neki od dostupnih brojčanih podataka razvrstani su prema zemljama sudionicama u ratu, vojnim savezima, pojedinim bojišnicama odnosno pojedinim bitkama. Znatna stavka u tim statistikama podaci su o nestalima, čiji je broj toliko velik da su nestale osobe postale važno obilježje toga rata. Naime, tisuće i tisuće vojnika pokopano je u zajedničkim ili pojedinačnim označenim i neoznačenim grobovima. Oni su, kao i brojni nepokopani vojnici, osuđeni na vječnu anonimnost.⁹

Uz iznimku istočnoga Srijema te nekih dalmatinskih otoka (npr. Palagruža i Lastovo), ratne operacije Prvoga svjetskog rata većim su dijelom zaobišle teritorij današnje Hrvatske. Stoga su i hrvatski vojnici uglavnom pogibali na bojišnicama koje su bile manje (Sočansko i Srpsko bojište) ili više (Istočno bojište) udaljene od domovine te su, ako su uopće bili pokapani, pokapani na mjestu pogibije u plitkim grobovima ako je bilo mjesta i vremena, na vojnim grobljima naknadno nastalima u blizini bojišnice, ali i na nekim civilnim grobljima u neposrednoj blizini pogibije. Neki su pokopani pod svojim imenom, no brojni su oni čije je ime ostalo nepoznato. U spomen njima, poginulim i nestalim vojnicima, u nekim su hrvatskim mjestima te u inozemstvu podignuti kenotafi, pojedinačni ili skupni, kao simbolična mjesta sjećanja.¹⁰

Za brojne hrvatske obitelji rat nije završio u studenom 1918. godine. Broj zarobljenih i nestalih austrougarskih vojnika iznosio je, prema nekim procjenama, oko 1,7 milijuna, pri čemu se, opet prema procjeni, oko milijun njih nakon rata vodilo kao nestali.¹¹ Nemajući nikakvih ili barem ne pouzdanih saznanja o svojim najmilijima, obitelji su nestrpljivo čekale njihov povratak, osobito vojnika koji su se borili na udaljenom Istočnom bojištu. Povratak vojnika, uključujući zarobljenike, trajao je mjesecima, pa i godinama.¹² Uz one o čijoj se sudbini nakon vojnih operacija nije ništa znalo, i pojedinci u vojnim evidencijama zavedeni kao "zarobljeni" nikada se nisu vratili kući.¹³ Može se pretpostaviti da su umrli u zarobljeničkim logorima, posebno u Rusiji, u kojima su životni uvjeti bili loši, a možda i prilikom povratka uslijed bolesti ili neke druge nezgode.

Osim kao statistički podatak, svaki je nestali vojnik bio važan kao suprug, otac, sin ili brat. Dok je društvo oplakivalo one za čiju se tužnu sudbinu znalo i nastojalo zbrinuti preživjele, neizvjesnost o životu ili smrti onih koji se nakon

⁹ STEVENSON, 1914. – 1918., 787.

¹⁰ Vidi npr.: BLAŽINA, HAMERŠAK, "Hrvatskim tragovima po Sočanskom bojištu"; PAŠČENKO, "Hrvatski grobovi ukrajinske Galicije"; GRALJUK, "Bojišnice i grobišta", 4-25.

¹¹ ČUTURA, GALIĆ, "Veliki rat: pregled ratnih operacija". Usp. i podatke: SCHMIED-KOWARZIK, "War Losses (Austria-Hungary)".

¹² HAMERŠAK, *Tamna strana Marsa*, 247, 395-396.

¹³ Vidi npr.: ŠIMUNKOVIĆ, "Popis ranjenih i/ili zarobljenih vojnika".

završetka rata nisu vratili unosila je nesigurnost u njihove obitelji, ali i u pravni poredak. Kako je u pravnom poretku smrt činjenica uz koju se vezuje čitav niz pravnih učinaka, potrebno je ustanoviti odnosno dokazati da je nastupila smrt neke osobe. Stoga radi uspostave pravne sigurnosti u pitanju neizvjesnosti o životu i smrti nestale osobe pravni poredak koristi institut proglašenja nestale osobe umrlom.

3. Pravni okvir uređenja instituta proglašenja nestale osobe umrlom

U suvremenom hrvatskom pravu nestalom osobom smatra se osoba koja je odsutna iz mjesta svojega prebivališta ili boravišta te o kojoj osobe s kojima je bila u redovitom kontaktu nemaju nikakvih informacija. Najčešće se razlikuje opća i posebna nestalost, pri čemu se opća nestalost ne može objasniti nekim određenim događajem koji je mogao uzrokovati smrt nestale osobe. Za slučaj posebne nestalosti karakteristično je postojanje točno određenoga događaja uz koji se može vezati smrtna opasnost odnosno mogućnost smrtnoga slučaja. Jedan je od takvih događaja ratno stanje.¹⁴ Nestala osoba nije nužno mrtva, pa tako ni tijekom rata, ali činjenica da postoji neznanje o njezinu životu ili smrti stvara neizvjesnost odnosno nesigurnost i u obitelji i u pravnom poretku. Upravo radi uklanjanja te nesigurnosti u pravnom se sustavu koristi predmnjeva smrti, koja proizvodi jednake pravne učinke kao i činjenica smrti.

Vjerojatno najvažniji učinak proglašenja nestaloga vojnika umrlim vidljiv je tijekom ostavinskoga postupka te u mogućnosti sklapanja novoga braka vojnikove udovice. U oba je slučaja, u razdoblju koje se ovdje obrađuje, riječ o proglašenju nestale osobe umrlom, ali (izvanparnični) postupak koji je bilo potrebno provesti nije bio potpuno jednak. Za razliku od postupka općega ili redovitoga proglašenja nestale osobe umrlom, koji se u pravilu provodio radi vođenja ostavinskoga postupka, za ponovno sklapanje braka supruge nestaloga vojnika bilo je potrebno provesti postupak kvalificiranoga, tj. svečanoga proglašenja smrti.

Zbog različitih pravnih područja na prostoru današnje Hrvatske i slijedom toga različitih pravnih izvora koji su bili na snazi, kao i složenosti postupaka proglašenja nestale osobe umrlom, u ovom radu bavit ćemo se područjem Hrvatske i Slavonije te Zakonom o proglašenju mrtvima koji je u travnju 1918. prihvatio Hrvatsko-slavonski sabor.¹⁵ Također, ovaj institut promatrat ćemo isključivo u kontekstu provođenja ostavinskoga postupka.

¹⁴ GAVELLA, BELAJ, *Nasljedno pravo*, 47.

¹⁵ O nekadašnjim pravnim područjima na teritoriju današnje Hrvatske kao i pojedinim izvorima prava na tim pravnim područjima više vidi: KREŠIĆ, "Zakon o javnim bilježnicima", 355-356; KREŠIĆ, "Yugoslav private law", 153-155.

3.1. Opći građanski zakonik

Na hrvatsko-slavonskom pravnom području činjenica smrti mogla se dokazati javnom ispravom, svjedocima¹⁶ ili sudskim proglašenjem smrti. Institut proglašenja nestale osobe umrlom primjenjivao se u slučajevima kada se smrt neke osobe nije mogla dokazati javnom ispravom odnosno svjedocima, a u hrvatski pravni sustav bio je uveden i uređen austrijskim Općim građanskim zakonikom (OGZ) iz 1811. godine. U kraljevine Hrvatsku i Slavoniju OGZ je uveden tijekom neoapsolutizma te je na temelju odluke Sabora iz 1861. ostao na snazi i nakon njegova ukidanja, odnosno povratka ustavnosti.¹⁷ Kasnije austrijske izmjene i dopune OGZ-a (npr. tzv. ratne novele) nisu vrijedile na hrvatsko-slavonskom području te je cijelo vrijeme njegove primjene na snazi bila hrvatska inačica zakona iz 1853. godine.¹⁸ Materijalni propis o proglašenju nestale osobe umrlom sadržan je u § 24. OGZ-a, a postupak je uređen, ovisno o tome što je bio razlog njegova pokretanja, u §§ 277. i 278. odnosno u §§ 112., 113. i 114. istoga zakona.¹⁹

Prema OGZ-u, u slučajevima sumnje je li nestala osoba odnosno osoba koja je duže vrijeme odsutna iz svojega prebivališta te o kojoj nema vijesti živa ili nije mogao se pokrenuti postupak proglašenja nestale osobe mrtvom (§ 24.). Postupak se pokretao ako određeno vrijeme nije bilo nikakvih vijesti od konkretne osobe ili o njoj: a) ako je od rođenja nestale osobe prošlo najmanje osamdeset godina, a za posljednjih deset godina nije se znalo gdje se nalazi, pri čemu je bilo potrebno dokazati obje okolnosti (najmanje osamdeset godina života i deset godina neimanja informacija); b) ako se bez obzira na protek godina od rođenja nestale osobe o njoj ništa nije znalo posljednjih trideset godina i c) ako je nestala osoba bila teško ranjena u ratu, nalazila se na brodu koji je doživio nesreću ili se našla u kakvoj drugoj smrtnoj opasnosti, a od toga vremena nije bilo nikakvih saznanja o njoj tijekom tri godine.

Postupak za proglašenje pokretao se na prijedlog ovlaštene osobe, nakon čega je sud imenovao skrbnika nestaljoj osobi te odredio rok od godinu dana u kojem se nestala osoba morala javiti sudu (§ 277.). Obavijest o pokretanju postupka s rečenim rokom morala je biti izvješena u sudnici te tri puta objavljena

¹⁶ Vidi § 114., 193. Gradjansko-parbenog postupnika od 16. rujna 1852. u: *Hrvatski zakoni IV.*

¹⁷ Vidi čl. I. u: *Pravosudne ustanove gradjanskog i kaznenog prava, Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije*, 1.

¹⁸ Više o izradi, uvođenju i primjeni OGZ-a u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji vidi: KREŠIĆ, "Nasljednopravna načela", 1097-1102.

¹⁹ §§ 112.-114. sadržani su u drugom poglavlju prvoga dijela OGZ-a ("O pravu ženitbenom"), koji nije stupio na snagu na hrvatsko-slavonskom području jer su za pripadnike "rimo-katoličkog, grčko-sjedinjenoga i grčko-nesjedinjenoga vjerozakona" na snazi i dalje ostali propisi vjerskoga karaktera u svezi sa sklapanjem braka, ocjenom njegove valjanosti, rastavom od stola i postelje te razvodom braka. Vidi čl. 3. Cesarskog patenta od 29. studenoga 1852. kriepostan za kraljevine Ugarsku, Hrvatsku i Slavoniju, vojvodinu srbsku i tamiški banat, kojim se za ove krunovine uvodi sa više stegah i s potanjim ustanovami obći gradjanski zakonik od 1. lipnja 1811., i u kriepost stavlja počamši od 1. svibnja 1853., u: RUŠNOV, POSILOVIĆ, *Tumač*, 19-26.

u službenim novinama.²⁰ Osim u službenim novinama, obavijest je mogla biti oglašena i u nekim drugim novinama. Istekom godine dana osoba ovlaštena za pokretanje postupka ponavljala je svoju molbu sa zahtjevom da se, s obzirom na to da se nestala osoba nije javila u predviđenom roku, ona proglasi umrlom. Nakon provedene rasprave, kojoj su prisustvovali skrbnik nestale osobe i podnositelj zahtjeva, ovisno o prikupljenim dokazima, sud je donosio odluku.²¹ Ako je sud ustanovio da je prijedlog neosnovan, odbijao se, a ako bi ustanovio da je prijedlog osnovan, donosio je rješenje o proglašenju nestale osobe umrlom. Sudska odluka o proglašenju nestale osobe umrlom imala je konstitutivni karakter te se danom smrti smatrao dan kada je odluka postala pravomoćna.²² Tako utvrđen dan smrti bio je *praesumptio iuris* te je bilo moguće naknadno dokazivanje da je osoba umrla prije ili poslije odnosno da je još živa (§ 278.).

3.2. Zakon o proglašenju mrtvima

Odredbe OGZ-a o proglašenju nestale osobe umrlom u austrijskom dijelu Monarhije mijenjale su se i dopunjavale,²³ a u Hrvatskoj i Slavoniji do prvih je izmjena došlo tek u travnju 1918., kada je Sabor prihvatio Zakon o proglašenju mrtvima.²⁴ No propast Monarhije i osnivanje Države Slovenaca, Hrvata i Srba (listopad 1918.), a potom i Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (prosinac 1918.; od 1921. Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca), promijenili su državno-pravni položaj hrvatsko-slavonskoga područja kao i pravni okvir primjene spomenutoga propisa.

Iz zapisnika Sabora o postupku prihvaćanja Zakona proizlazi da je najvažniji razlog njegova prihvaćanja bila izmjena rokova sadržanih u § 24. OGZ-a, za koje je i prije, no osobito tijekom rata, utvrđeno da su predugi. Ujedno se Zakonom izmijenila i pravna narav rješenja o proglašenju nestale osobe iz § 278.²⁵ Prihvaćanjem toga zakona §§ 24. i 278. OGZ-a stavljeni su izvan snage.²⁶

Prema Zakonu, postupak proglašenja nestale osobe mogao se pokrenuti ako je od rođenja nestale osobe prošlo najmanje sedamdeset godina, pri čemu

²⁰ RUŠNOV, POSILOVIĆ, *Tumač*, 346.

²¹ *Isto*.

²² *Isto*, 347; MAUROVIĆ, *Nacrt predavanja*, 37.

²³ Gesetz, betreffend das Verfahren zum Zwecke der Todeserklärung und der Beweisführung des Todes vom 16. Februar 1883, *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich* (dalje: *RGBL.*), br. 20 (1883); Gesetz über die Todeserklärung von in dem gegenwärtigen Kriege Vermissten vom 31. März 1918, *RGBL.*, br. 128 (1918); Kaiserliche Verordnung über eine Teilnovelle zum allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche vom 12. Oktober 1914, *RGBL.*, br. 276 (1914).

²⁴ Zakon o proglašenju mrtvima od 13. travnja 1918., *Zbornik zakona i naredaba valjanih za Hrvatsku i Slavoniju. Godina 1918.*, komad VI, br. 26, 105-107.

²⁵ Stenografski zapisnik CCXIV. sjednice sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, držane dne 28. veljače 1918., *Stenografski zapisnici Sabora*, 348-349.

²⁶ Zakon je izrađen po uzoru na austrijski "Gesetz, betreffend das Verfahren zum Zwecke der Todeserklärung und der Beweisführung des Todes" od 16. veljače 1883., koji je bio na snazi i u Istri i Dalmaciji.

se za posljednjih pet godina nije znalo gdje se nalazi, odnosno ako je prošlo trideset godina od rođenja nestale osobe i deset godina od vremena kada je prema posljednjim vijestima bila na životu. Rokovi od pet i deset godina računali su se od posljednjega dana godine u kojoj je nestali prema dostupnim vijestima bio na životu. Nadalje, ako je nestala osoba bila na brodu koji je doživio nesreću te tijekom tri godine, računajući od posljednjega dana godine u kojoj se dogodila nesreća, nije bilo nikakvih vijesti o toj osobi. Pretpostavlja se da je brod doživio nesreću ako nije stigao na odredište na koje je krenuo odnosno ako se nije vratio iz toga odredišta, pri čemu su prošle tri godine od posljednjih vijesti o brodu. I konačno, ako je nestala osoba kao pripadnik oružane sile sudjelovala u ratu i tijekom trajanja rata nestala, a u dvije godine otkako je nestala nije stigla vijest da je na životu. Od tih dviju godina, jedna je godina morala proći od dana svršetka rata, a taj se dan utvrđivao uredbeno. Iz stenografskoga zapisnika prilikom prihvaćanja Zakona proizlazi da je bilo posebno važno utvrditi dan prestanka rata, pri čemu se danom prestanka rata nije smatrao dan sklapanja mira, nego dan kada se vojnim zarobljenicima omogućio povratak kući. Naime, bilo je slučajeva u kojima su se nestali vojnici još za trajanja rata proglasili mrtvima, a potom su se nakon završetka rata vratili kući. Ti su slučajevi prouzrokovali nezgodne situacije i posljedice za obitelji vojnika u emocionalnom smislu, ali i u pravnom pogledu, osobito u nasljednom i bračnom pravu.²⁷ Ista su se pravila primjenjivala i na civilne osobe koje su bile povezane s ratnim djelovanjima (§ 1.).

Nadalje, Zakonom se dan za koji se sudski ustanovilo da su se u njemu ispunile sve pretpostavke za koje Zakon veže predmnjevu smrti smatrao danom smrti nestaloga vojnika. No ako se dan smrti mogao, s obzirom na dokaze, vjerojatno ustanoviti, smatralo se da je taj dan pravi dan smrti nestaloga. Proglašenje smrti nije isključivalo dokaze da je nestali umro prije ili poslije ili da je još živ. Stoga je predmnjeva smrti o trenutku smrti uspostavljena sudskom odlukom bila oboriva i ako se dokazalo drukčije, s osobom koja je na temelju sudskoga proglašenja smrti npr. ušla u posjed imovine nestaloga kao rezultat ostavinskoga postupka postupalo se kao s poštenim posjednikom (§ 2.). Sudska odluka o proglašenju nestale osobe umrlom imala je deklaratorni karakter.²⁸

Za provođenje postupka proglašenja nestale osobe umrlom bio je nadležan sudbeni stol područja na kojem je nestala osoba imala posljednje prebivalište u Hrvatskoj i Slavoniji, a ako se taj sud nije mogao utvrditi, postupak je provodio sudbeni stol u Zagrebu (§ 3.). Postupak se pokretao na prijedlog ovlaštene osobe te je proglašenje nestalog umrlim mogao tražiti njegov bračni drug, nasljednik, ali i svatko tko je imao dokazani pravni interes. U svojem su zahtjevu morali učiniti vjerojatnim pretpostavke koje Zakon traži za pokreta-

²⁷ Stenografski zapisnik CCXIV. sjednice sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, držane dne 28. veljače 1918., *Stenografski zapisnici Sabora*, 348.

²⁸ Vidi: *Obrazloženje Osnove Zakona o proglašenju mrtvima, Prilozi Stenografskim zapisnicima Sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*, prilog 195.

nje postupka (§ 4.), pri čemu su snosili troškove postupka, uključujući i troškove skrbnika (§ 6.). Nakon okončanja postupka u sudskoj se odluci morao izričito navesti dan koji se uzima kao dan smrti (§ 5.). Na temelju toga zakona provodili su se i postupci koji su bili pokrenuti, ali u pogledu kojih u vrijeme prihvaćanja Zakona sud još nije donio odluku (§ 7.). Pravila sadržana u §§ 3.-7. stavljena su izvan snage 1934. stupanjem na snagu jugoslavenskoga Zakona o vanparničnom postupku i odgovarajućih pravila §§ 232.-234., a uvjeti za proglašenje nestale osobe umrlom na hrvatsko-slavonskom području i dalje su bili sadržani u §§ 1. i 2. Zakona o proglašenju mrtvima.²⁹

Tijekom izgradnje novoga pravnog sustava nakon Drugoga svjetskog rata socijalistička Jugoslavija prihvatila je prvi put jedinstveni Zakon o proglašenju nestalih osoba za umrle i o dokazivanju smrti (1952.).³⁰ Međutim, uslijed političkih kretanja u Jugoslaviji, osobito nakon 1971. i donošenja novoga ustava (1974.), kojim je ojačan republički (i pokrajinski) individualitet proširenjem njihovih zakonodavnih nadležnosti, Hrvatski je sabor 1974. prihvatio novi Zakon o proglašenju nestalih osoba umrlima i o dokazivanju smrti, koji je i danas na snazi.³¹

4. Proglašenje nestalih osoba umrlima kao posljedica Prvoga svjetskog rata

Iz uvida u dostupnu sudsku praksu proizlazi da je najčešći razlog pokretanja postupka proglašenja nestaloga vojnika umrlim bilo provođenje ostavinskoga postupka. Utvrditi smrt odnosno proglasiti nestalu osobu umrlom bilo je potrebno iz niza razloga, neovisno o tome je li se ta osoba u ostavinskom postupku javljala kao ostavitelj ili kao nasljednik. Do otvaranja nasljedstva dolazi uslijed smrti ostavitelja, a s činjenicom smrti fizičke osobe izjednačeno je i sudsko proglašenje nestale osobe umrlom.³² Utvrđenje trenutka smrti važno je, osim za otvaranje nasljedstva, i za utvrđivanje stanja i sastava ostavine kao i kruga nasljednika te njihove sposobnosti za nasljeđivanje.³³ Ako je umrla ili nestala osoba ulazila u ostavinski postupak kao nasljednik, to je za sobom povlačilo čitav niz pitanja kao što je npr. primjena načela predstavljanja ili točno utvrđivanje nasljednih dijelova ostalih sunasljednika. To je u praksi moglo zakomplicirati ostavinski postupak, pa i znatno produljiti njegovo trajanje. U Hrvatskom državnom arhivu i Državnom arhivu u Zagrebu sačuvani su spisi (premda ne uvijek cjeloviti) koji pokazuju tijek postupka proglašenja nesta-

²⁹ ŽILIĆ, ŠANTEK, *Zakon o sudskom vanparničnom postupku*.

³⁰ Zakon o proglašenju nestalih osoba za umrle i o dokazivanju smrti, *Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije*, Beograd, 24 (1952) i 26 (1952).

³¹ Zakon o proglašenju nestalih osoba umrlim i o dokazivanju smrti, *Narodne novine*, Zagreb, 10 (1974).

³² § 536. OGZ-a, u: RUŠNOV, POSILOVIĆ, *Tumač*, 7. U citiranom tekstu OGZ-a koristi se pojam "oporučitelj" iako se nesumnjivo radi o "ostavitelju".

³³ §§ 536.-537. OGZ-a, u: RUŠNOV, POSILOVIĆ, *Tumač*, 7.

lih osoba umrlima te upućuju na neke probleme s kojima se suočavala obitelj nestaloga vojnika, kao i sudovi, prilikom pokretanja i provođenja ostavinskih rasprava tijekom i neposredno nakon završetka Prvog svjetskog rata.³⁴

Zakon o proglašenju mrtvima razlikovao je dvije vrste nestalih osoba u pogledu kojih se, s obzirom na ratno stanje, moglo tražiti proglašenje smrti. Nestalima su se tako u prvom redu smatrali vojnici odnosno pripadnici oružane sile koji su bili izvrgnuti ratnoj pogibelji. Posljedica toga moglo je biti ranjavanje ili smrt vojnika, zarobljavanje od strane neprijatelja, ali i dezertstvo. Početkom rata nitko, prema svemu sudeći, nije slutio što može učiniti novo naoružanje i u kakav će se pokolj pretvoriti rat s obzirom na pogibije velikih razmjera koje su uslijedile.³⁵ Tako su u tom ratu prvi put upotrijebljeni bojni otrovi, što će postati uobičajeno postupanje svih strana u ratu,³⁶ a silina topničke vatre bila je takva da su tijela vojnika počesto bila raznesena te spaljena do neprepoznatljivosti.³⁷ Osim toga, brojni su vojnici ostali zatrpani u razrušenim zaklonima ili su jednostavno ostali neidentificirani trunuti na bojištu.³⁸ Početkom XX. stoljeća počele su se prvi put koristiti vojne pločice. Austrougarske vojne pločice, tj. vojničke iskaznice ili tzv. iskazne cedulje (njem. *Legitimationsblätter*), zapravo su bile obični papirnati listići s osnovnim podacima o vojniku umetnuti u mjedene kutijice. Te su se kutijice u početku ušivale u posebne džepiće vojničkih hlača, a poslije su se nosile na vezici oko vrata. Takav identifikacijski sustav koji je počivao na informacijama zapisanim na krhkom listiću papira nije uvijek i potpuno ostvario svrhu korištenja jer je primjerice tekst veoma brzo postajao nečitljiv uslijed boravljenja vojnika u vlažnim uvjetima bojišnice.³⁹ Osim vojnika neposredno izloženih ratnoj pogibelji, nestalima su se smatrale i ostale vojne osobe koje su u ratu bile teško ranjene, pri čemu se nije tražilo da je osoba ranjena u neposrednom ratnom sukobu, nego je bilo dovoljno da je ranjena uslijed ratnoga događaja.

Predmnijevalo se da je nestali vojnik umro ako u dvije godine otkako je nestao nije stigla vijest da je na životu. Primjerice, prestao se članovima obitelji javljati pismima, znalo se da je završio u zarobljeništvu, ali mu se nakon toga gubio svaki trag, ili je do obitelji došla neslužbena vijest da je poginuo tijekom neke bitke. Vrijeme od dvije godine računalo se od svršetka godine u kojoj

³⁴ U nastavku rada citira se izbor iz pronađenih arhivskih spisa iz međuratnoga razdoblja koji sadržavaju informacije o postupku proglašenja osobe nestale u ratu umrlom vođenom prema Zakonu o proglašenju mrtvima, i to u slučajevima kada je taj postupak bio pokrenut radi vođenja ostavinske rasprave.

³⁵ O naoružanju vidi: STEVENSON, 1914. – 1918., 286, 287, 294, 296.

³⁶ FITZGERALD, "Chemical Warfare and Medical Response during World War I"; STEVENSON, 1914. – 1918., 643.

³⁷ SLEDGE, *Soldier Dead*, 67-68. O dojmu koji je među vojnicima ostavio susret s mrtvima, bolesnima, ranjenima te unakaženima vidi: HAMERŠAK, *Tamna strana Marsa*, 512-526.

³⁸ HAMERŠAK, *Tamna strana Marsa*, 548-552.

³⁹ SLEDGE, *Soldier Dead*, 67-68. HAMERŠAK, *Prilog povijesti matičarstva*, 22-23. O vojnim pločicama austrougarske vojske usp. i: "Identifying the Dead: a Short Study of the Identification Tags of 1914-1918".

je rat prestao, pri čemu je jedna (od tih dviju) godina morala proći od dana svršetka rata. Rat je na hrvatsko-slavonskom području, sada u sastavu nove države – Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca – prestao, tj. vojska je stavljena u stanje mira 5. travnja 1920. na temelju kraljeva Ukaza o demobilizaciji od 24. ožujka 1920.,⁴⁰ a godinu dana od toga dana je 6. travnja 1921. godine.⁴¹

Zahtjev za pokretanje postupka mogla je, prema zakonu, uložiti bilo koja osoba koja je imala pravni interes da se utvrdi smrt nestaloga vojnika. Kako proizlazi iz dostupne sudske prakse, u pravilu je bila riječ o bračnom drugu nestaloga vojnika te njegovim srodnicima – braći i sestrama. Podnositelj zahtjeva morao je dokazati ovlaštenje za pokretanje postupka, iznijeti činjenice relevantne za postupak, odnosno dokazati materijalne pretpostavke koje se traže za proglašenje nestaloga umrlih: nestalost određene osobe te protek određenoga vremena bez vijesti o njezinu životu.⁴² Zakonom nije bilo propisano trebaju li se zahtjevu za pokretanje postupka priložiti i neke isprave. No iz sudskih spisa vidljivo je da su se, u rijetkim slučajevima kada se u spisu mogu naći kakve isprave kao prilozi, u pravilu prilagali izvaci iz matice rođenih (krštenih) ili vjenčanih⁴³ te različite potvrde gradskih ili općinskih poglavarstava kojima se utvrđuje da je npr. nestali vojnik bio pozvan u vojsku ili se nakon završetka rata nije vratio, ne plaća porez i sl.⁴⁴

Nakon što je sud zaprimio zahtjev, a ocijenio je da nisu bile ispunjene pretpostavke za pokretanje postupka, donosio je rješenje kojim se zahtjev odbacio.

⁴⁰ Ukazom o demobilizaciji od 24. ožujka 1920. vojska je stavljena u redovito stanje mira s danom 5. travnja 1920. godine. Ukaz o demobilizaciji, *Službene novine Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca* (Beograd), br. 66, 24. 3. 1920.

⁴¹ No valja istaknuti da u određivanju tih godinu dana i dana smrti nestale osobe nije postojala ujednačena sudska praksa. Stol sedmorice u Zagrebu, npr., u svojim je rješidbama kao dan smrti uzimao 6. travnja 1921., ali i 25. ožujka 1921. odnosno 5. travnja 1921. godine. ŽILIC, ŠANTEK, *Zakon o sudskom vanparničnom postupku*, 609.

⁴² Podnositeljica zahtjeva iznosi da je njezin suprug nakon mobilizacije otišao s 25. domobranskom pješačkom pukovnijom na Srpsko bojište, gdje je zarobljen. Javljao se pismima tijekom 1914. i 1915., kada je primila posljednje pismo. Premda ga ne može priložiti (jer ga je negdje zametnula), navodi svojega oca kao svjedoka primitka posljednjega pisma 1915. godine. Podnositeljica zahtjeva naknadno je saznala od svjedoka koji je bio u zarobljeništvu s njezinim suprugom da je on preminuo od tifusa prilikom povlačenja srpske vojske prema Albaniji. HR-DAZG-940 – Sudbeni stol u Zagrebu, vanparnični spisi, kut. 1452, predmet br. 4032/1928.

⁴³ Primjerice, u postupku pokrenutom pred Sudbenim stolom u Zagrebu za proglašenje umrlih nestaloga J. P.-a nalazimo izvadak koji je izdao Župni ured iz Bedenice (kotar Sveti Ivan Zelina) u kojem, među ostalim, stoji da se nestali J. od početka 1915. prestao javljati supruzi. Župnik spomenute župe nastojao je saznati što se dogodilo s J.-om, odnosno dokazati njegovu smrt s obzirom na to da se supruga nestaloga htjela preudati. Tako je pronađena osoba koja je imala određena saznanja o nestalom J.-u, pri čemu je informacije o njegovu teškom ranjavanju na Srpskom bojištu i smrti dobila od drugih, a osobno nije vidjela mrtvoga J.-a. Župnik nadalje navodi da "s potpunom svijesti i znanjem svjedoči kako se J. P. iz ratišta nije nikada povratio". HR-DAZG-940 – Sudbeni stol u Zagrebu, vanparnični spisi, kut. 1452, predmet br. 4262/1928. Prilikom navođenja podataka iz arhivskih spisa u radu se donose samo inicijali osoba uključene u postupke.

⁴⁴ Vidi npr.: HR-DAZG-940 – Sudbeni stol u Zagrebu, vanparnični spisi, kut. 1452, predmeti br. 4032/1928. i 4669/1928.

No ako je sud ocijenio da su ispunjene sve potrebne pretpostavke, imenovao je privremenoga zastupnika, tzv. skrbnika na čin (*procurator ad actum*) nestalom vojniku te objavio poziv nestalom odnosno svima koji o njemu nešto znaju da se jave sudu u roku od godinu dana računajući od dana kada je poziv treći put objavljen u službenom listu *Narodnih novina*. Poziv se ujedno objavljavao i na oglasnoj ploči suda. Zakonom nije propisan sadržaj poziva koji se objavljavao, ali je nesumnjivo sadržavao činjenice na temelju kojih se morao ustanoviti identitet nestale osobe kao što su ime i prezime, godina i mjesto rođenja, zavičajna općina, mjesto prebivališta i zvanje. Nadalje, važne su bile i informacije o vojnom putu nestaloga, uključujući postrojbu koje je bio dio, ratište na kojem se nalazio i svakako okolnosti koje su utjecale ili mogle utjecati na činjenicu nestalosti. Osim toga, u pozivu je moralo biti naznačeno u kojem roku i kome se moraju javiti oni koji imaju saznanja o nestaloj osobi te da se poziv objavljuje radi proglašenja nestale osobe umrlom.

Nakon proteka roka od godinu dana te na ponovljeni zahtjev koji je jamčio da još uvijek postoji interes za nastavak postupka proglašenja nestaloga vojnika umrlim, sud je zakazivao ročište. Kako proizlazi iz dostupnih zapisnika s ročišta, predlagatelj je na ročištu usmeno ponavljao svoj zahtjev za pokretanje postupka, a skrbnik nestaloga vojnika davao je očitovanje o svojem postupanju tijekom proteklih godinu dana. Nijedan od imenovanih skrbnika u pregledanim spisima nije uspio pronaći dokaze da je nestali vojnik živ. Isto tako nema ni podataka da je skrbnik došao u posjed novih informacija kojima bi potvrdio da je nestali vojnik umro, bilo osobno bilo da mu se netko javio s određenim saznanjima.⁴⁵ Slijedom toga skrbnik je isticao da nema zapreka da se udovolji traženju predlagatelja o proglašenju nestaloga vojnika umrlim. Iz spisa ostaje nejasno koje je to aktivnosti poduzimao skrbnik da bi došao do dodatnih ili novih informacija o nestalom vojniku. Može se pretpostaviti da su se određena saznanja nastojala dobiti u razgovoru s preživjelim suborcima, nerijetko sumještanima, no njihova su saznanja često bila i početna informacija za pokretanje postupka.⁴⁶ Redoviti put traženja informacija o nestalim osobama svakako je išao preko Crvenoga križa, pri čijoj je Upravi u Zagrebu djelovala

⁴⁵ U zapisniku s ročišta nalazimo očitovanje u kojem stoji: "Uza sve moje nastojanje, da o nestalom S. Z. B. što doznam a napose da doznam jeli na životu ili je umro, ja nisam mogao ništa da saznam. Na izdani i propisno tri put oglašeni sudbeni izrok niti se je meni javio traženi, odnosno pozivani S. Z. B. niti mi je ma s koje strane stigla najneznatnija vijest po kojoj bi se moglo dalje tragati." HR-DAZG-940 – Sudbeni stol u Zagrebu, vanparnični spisi, kut. 1449, predmet br. 91/1926.

⁴⁶ Na sudu je tako bio ispitan svjedok naveden u prijedlogu za pokretanje postupka proglašenja nestaloga vojnika Đ.-a, koji je izjavio da je nestali sudjelovao u bitci na Talijanskom bojištu koja se odvijala u noći 30./31. listopada 1916., nakon čijega su ga završetka bolničari izvijestili kako je Đ. poginuo i gdje je sahranjen. HR-DAZG-951 – Kraljevski kotarski sud Samobor, serija ostavina, sign. 103, Os-IV-35/1915. Vrijeme vjerojatne pogibije nestaloga Đ.-a koje se spominje u iskazu svjedoka vrijeme je IX. sočanske bitke, koja je trajala od 31. listopada do 4. studenoga 1916., o čemu više vidi: HERMAN KAURIĆ, TOMINAC, "Hrvatske postrojbe u borbama na Soči", 17-49.

Obavještajna služba o ranjenicima, zarobljenicima i oboljelim vojnicima.⁴⁷ S obzirom na to da je troškove postupka, pa tako i troškove skrbnika, snosio predlagatelj zahtjeva, pitanje je u kojoj je mjeri financijski aspekt postupka ograničavao djelovanje skrbnika. U spisima nalazimo da su neki predlagatelji zbog siromaštva bili oslobođeni plaćanja bilo kakvih pristojbi.⁴⁸ Osim toga, postavlja se i pitanje umješnosti skrbnika u tim istraživačkim naporima. Naime, kao skrbnici su bili imenovani odvjetnici, ali i osobe za koje se prema dostupnim podacima može pretpostaviti da su bile u rodbinskoj vezi s nestalim ili njegovim sumještani.⁴⁹

Nakon provedenoga postupka sud je donosio odluku. Svojom je odlukom sud mogao odbiti zahtjev, no u dostupnim spisima nema nijednoga slučaja sudskoga odbijanja proglašenja nestale osobe umrlom, pa slijedom toga nemamo ni uvid u moguću žalbeni postupak.⁵⁰ No ako je sud nakon provedenoga postupka utvrdio da su ispunjene sve pretpostavke određene zakonom, odnosno ako je našao da je zahtjev osnovan, donosio je presudu kojom se nestali vojnik proglašavao umrlim.⁵¹ U presudi se morao naznačiti dan koji se smatra danom smrti nestaloga. U većini dostupnih spisa kao dan smrti utvrđen je dan isteka godine dana od dana kada je rat prestao odnosno od kada je vojska stavljena u stanje mira na temelju Ukaza o demobilizaciji, premda su postojale dvojbe o kojem je konkretno datumu riječ.⁵² No nalazimo i primjere kada je sud kao dan smrti odredio sljedeći dan po isteku tri mjeseca od dana kada se predmnijeva da je nestali posljednji put viđen živ.⁵³

Rješenje doneseno u tom postupku u pravilu je bilo osnova za nastavak (obustavljenoga) ostavinskog postupka u slučajevima kada je nestali vojnik bio potencijalni nasljednik, ali i za pokretanje ostavinskoga postupka iza nestaloga vojnika. Naime, ostavinski se postupak mogao pokrenuti iza nestale osobe

⁴⁷ DUGAČKI, REGAN, "Zagreb u Prvom svjetskom ratu", 108.

⁴⁸ HR-DAZG-940 – Sudbeni stol u Zagrebu, vanparnični spisi, kut. 1452, predmet br. 4032/1928.

⁴⁹ Vidi npr.: HR-DAZG-940 – Sudbeni stol u Zagrebu, vanparnični spisi, kut. 1449, predmet br. 91/1922. i kut. 1452, predmet br. 4262/1928.

⁵⁰ Prema dostupnim podacima, nemamo ni informacije je li bilo primjera da se nestali vojnik koji je proglašen mrtvim ipak vratio živ kući te o postupku koji se slijedom toga provodio.

⁵¹ Tekst odluke Sudbenoga stola u Zagrebu kojom se nestali J. B. proglašava umrlim vidi u: HR-DAZG-940 – Sudbeni stol u Zagrebu, vanparnični spisi, kut. 1452, predmet br. 3681/1928.

⁵² Vidi bilj. 41.

⁵³ Kao dan smrti nestaloga vojnika Đ.-a, za koga je na temelju izjave svjedoka ustanovljeno da je posljednji put viđen u noći 30./31. listopada 1916., utvrđen je 1. veljače 1917. godine. HR-DAZG-951 – Kraljevski kotarski sud Samobor, serija ostavina, sign. 103, Os-IV-35/1915. Rok od tri mjeseca u skladu je s čl. 52., st. 2., Uredbe o pravnoj likvidaciji stanja stvorenog ratom 1914. do 1920. godine (*Službene novine Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca*, br. 148, 9. 7. 1920.), prema kojoj se kao dan smrti uzima sljedeći dan po isteku tri mjeseca od dana kada je nestali posljednji put viđen na životu ili se javio. Usljed donošenja Uredbe postojale su dvojbe o mogućnosti njezine primjene na hrvatsko-slavonskom području zbog načina donošenja, no one su, prema svemu sudeći, otklonjene mišljenjem Stola sedmorice iz 1922. godine. POBOR, "Uredba o pravnoj likvidaciji", 16-26; "Uredba o pravnoj likvidaciji stanja stvorenoga ratom 1914.-1920. proglašena u 'Službenim Novinama' od 9. srpnja 1920. Mnijenje Stola Sedmorice", 251-263.

samo ako je ta osoba proglašena umrlom u skladu sa Zakonom o proglašenju mrtvima, pri čemu je bilo osobito važno da odluku o proglašenju nestale osobe umrlom donese mjerodavno tijelo, tj. sudbeni stol s područja na kojem je nestali imao posljednje prebivalište.⁵⁴ To se posebno odnosilo na nemogućnost pokretanja ostavinskoga postupka na temelju odluke crkvenoga suda kojom se nestali vojnik proglašava umrlim, što potvrđuje i Stol sedmorice u svojoj odluci iz 1921., u kojoj izričito stoji da “odluka nadbiskupskog duhovnog stola, kojom se netko proglašuje mrtvim u svrhu ponovne udaje njegove žene, ne može služiti temeljem za poveljenje ostavinske rasprave.”⁵⁵

Ostavinski postupak nadalje se provodio prema pravilima austrijskoga Izvanparbenog postupnika (1854.) odnosno od 1934. na temelju jugoslaven-skoga Vanparničnog postupka, koji je gotovo potpuno preuzeo pravila austrijskoga zakona.⁵⁶

5. Zaključak

U ratnim zbivanjima 1914. – 1918. sudjelovali su brojni hrvatski vojnici, većinom boreći se na strani Austro-Ugarske Monarhije. Neki od njih izgubili su život, neki su se nakon završetka rata vratili svojim obiteljima, no bilo je i onih kojima se u ratnom vihoru izgubio trag. Nestala osoba nije nužno mrtva, ali činjenica da postoji neznanje o njezinu životu ili smrti stvara neizvjesnost u obitelji te unosi pravnu nesigurnost. Upravo radi uklanjanja te nesigurnosti te usklađivanja pravnoga s faktičnim stanjem u pravnom se sustavu koristi predmnjeva smrti, koja proizvodi jednake pravne učinke kao i sama smrt. Postupak proglašenja nestale osobe umrlom provodio se u godinama nakon završetka Prvoga svjetskog rata na hrvatsko-slavonskom području na temelju Zakona o proglašenju mrtvima (1918.).

⁵⁴ Vidljivo je to iz slučaja nestaloga F. H.-a, u pogledu kojega je predloženo pokretanje ostavinskoga postupka 1922. pri kotarskom sudu u Varaždinu. Sud je imenovao skrbnika na čin te ga uputio da pri sudbenom stolu pokrene postupak za proglašenje F. H.-a umrlim da bi se mogao provesti ostavinski postupak. Iako je skrbnik na čin uputio molbu za pokretanje postupka proglašenja umrlim, sudbeni stol nije našao opravdanim provesti postupak jer je Odlukom Nadbiskupskoga duhovnog stola od 14. studenoga 1919. F. H. već bio proglašen mrtvim te je njegovoj udovici odobrena ponovna udaja. Međutim kotarski sud odbio je pokrenuti ostavinski postupak iza nestaloga F. H.-a jer su u njegovoj smrtovnici dan i mjesto smrti označeni kao nepoznati uz napomenu da je proglašen umrlim na temelju dopisa župnoga ureda odnosno odluke crkvenoga suda. Na odluku kotarskoga suda kojom je odbijeno pokretanje ostavinske rasprave zbog nedokazane činjenice smrti skrbnik na čin uputio je žalbu Banskome stolu, potom i Stolu sedmorice. Oba su suda povodom upućenih žalbi potvrdila odluku kotarskoga suda o nepokretanju ostavinske rasprave. HR-HDA-394 – Stol sedmorice, serija ostavina, kut. 29, Os-IV-294/1922.

⁵⁵ Rješidba Stola sedmorice od 20. siječnja 1921. broj 15, u: VRAGOVIĆ, *Zbirka rješidaba*, br. 497, 586-587.

⁵⁶ Za tijek ostavinskoga postupka vidi: KREŠIĆ, “Zakon o javnim bilježnicima”, 372-380. Usp. KREŠIĆ, “Zakonsko nasljeđivanje”, 269-282.

Za provođenje postupka bio je nadležan sudbeni stol iz mjesta posljednjega prebivališta nestaloga vojnika. Ako je pravomoćnom odlukom nadležnoga suda nestala osoba proglašena umrlom, datum smrti utvrđen odlukom suda smatrao se oborivom zakonskom predmnevom (*praesumptio iuris*), a sudska je odluka imala deklaratorni karakter.

Jedan od najčešćih razloga pokretanja toga postupka bilo je provođenje ostavinskoga postupka u kojem je nestali vojnik bio ili ostavitelj ili potencijalni nasljednik. S obzirom na taj građanskopravni učinak koji se htio postići, bilo je važno postupak proglašenja nestale osobe umrlom pokrenuti i provesti u skladu s odgovarajućim propisima, osobito s obzirom na nadležnost odgovarajućega suda, tj. sudbenoga stola (odnosno okružnoga suda). Upravo je nadležnost odgovarajućega suda nerijetko bila kamen spoticanja, jer su prvostupanjski sudovi odbijali pokrenuti ostavinski postupak iza nestalih osoba čiju smrt nije utvrdilo odgovarajuće tijelo, na što upućuje i presuda Stola sedmorice kao vrhovnoga suda.

Arhivski izvori

HR-DAZG-940 – Sudbeni stol u Zagrebu: Hrvatska, Državni arhiv u Zagrebu, Zagreb, fond 940, Sudbeni stol u Zagrebu (1918. – 1941.), vanparnični spisi.

HR-DAZG-951 – Kraljevski kotarski sud Samobor: Hrvatska, Državni arhiv u Zagrebu, Zagreb, fond 951, Kraljevski kotarski sud Samobor (1855. – 1918.), serija ostavina.

HR-HDA-394 – Stol sedmorice: Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 394, Stol sedmorice (1862. – 1945.), serija ostavina.

Objavljeni izvori i literatura

BLAŽINA, Boris; HAMERŠAK, Filip. “Hrvatskim tragovima po Sočanskom bojištu – prilog otkrivanju memorijalne baštine Prvog svjetskog rata”. *Hrvatska revija* (2016), br. 1. Pristup ostvaren 1. 2. 2017. <http://www.matica.hr/hr/480/Hrvatskim%20tragovima%20po%20So%C4%8Danskome%20boji%C5%A1tu/>.

CARLOWE, Jo. “100 Years On: Uncovering the identities of Missing WW1 Soldiers”. *Reader's digest*. Pristup ostvaren 8. 12. 2016. <http://www.readersdigest.co.uk/inspire/life/100-years-uncovering-identities-missing-ww1-soldiers>.

ČUTURA, Dinko; GALIĆ, Lovro. “Veliki rat: pregled ratnih operacija”. *Hrvatska revija* (2004), br. 3: 13-60. Pristup ostvaren 7. 2. 2017. <http://1914-1918.com.hr/427-2/>.

DUGAČKI, Vlatka; REGAN, Krešimir. "Zagreb u Prvom svjetskom ratu (Ozračje osnivanja Medicinskog fakulteta)". *Acta medico-historica Adriatica* 13 (2015), Supplement 1: 97-120.

FITZGERALD, Gerard J. "Chemical Warfare and Medical Response during World War I". *AM J Public Health*, 2008, v. 98 (4), 611-625. Pristup ostvaren 22. 1. 2017. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2376985/>.

GAVELLA, Nikola; BELAJ, Vlado. *Nasljedno pravo*. Zagreb: Narodne novine, 2008.

GRALJUK, Boris. "Bojišnice i grobišta hrvatskih vojnika na karpatskom ratištu u Prvom svjetskom ratu". *Riječi, časopis za književnost, kulturu i znanost Matice hrvatske Sisak* (2013), br. 1: 4-25.

HAMERŠAK, Filip. *Prilog povijesti maticarstva u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji s obzirom na Prvi svjetski rat* [neobjavljeno, tekst je citiran uz odobrenje autora].

HAMERŠAK, Filip. *Tamna strana Marsa. Hrvatska autobiografija i Prvi svjetski rat*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2013.

HASELSTEINER, Horst. *Ogledi o modernizaciji u Srednjoj Europi*. Zagreb: Naprijed, 1997.

HERMAN KAURIĆ, Vijoleta; TOMINAC, Nikola. "Hrvatske postrojbe u borbama na Soči (Jugozapadno bojište)". *Fontes: izvori za hrvatsku povijest* 21 (2015), br. 1: 17-49.

HRSTIĆ, Ivan. "Dnevnik Ivana Čovića – prilog istraživanju dobrovoljačkog pokreta među Hrvatima u SAD-u u vrijeme Prvog svjetskog rata". *Časopis za suvremenu povijest* 42 (2010), br. 1: 157-177.

Hrvatski zakoni IV – Gradjansko parbeni postupnik. Zagreb: Knjižara Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), 1894.

"Identifying the Dead: a Short Study of the Identification Tags of 1914-1918". The Western Front Association, 13. 11. 2009. Pristup ostvaren 3. 3. 2017. <http://www.westernfrontassociation.com/the-great-war/great-war-on-land/weapons-equipment-uniform/1033-identifying-dead-short-study-identification-tags-1914-1918.html#sthash.nVYdWrtJ.dpuf>.

KREŠIĆ, Mirela. "Nasljednopravna načela Općeg građanskog zakonika u praksi hrvatsko-slavonskih ostavinskih sudova". *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 63 (2013), br. 5-6: 1095-1117.

KREŠIĆ, Mirela. "Yugoslav private law between the two World Wars". U: *Modernisierung durch Transfer zwischen den Weltkriegen*, ur. Tomasz Giaro. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2007, 151-168.

KREŠIĆ, Mirela. "Zakon o javnim bilježnicima Kraljevine Jugoslavije iz 1930.: sudjelovanje javnog bilježnika u ostavinskom postupku – iskustva iz prošlosti". *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 63 (2013), br. 2: 353-382.

KREŠIĆ, Mirela. "Zakonsko nasljeđivanje prema Općem građanskom zakoniku na hrvatsko-slavonskom pravnom području 1853-1946." Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2009.

MAUROVIĆ, Ivan. *Nacrt predavanja o općem privatnom pravu – prva knjiga: opći dio*. Zagreb: Tisak i naklada knjižare Stj. Kugli, 1919.

Narodne novine (Zagreb), 10 (1974).

NEJAŠMIĆ, Ivica. *Depopulacija u Hrvatskoj – korijeni, stanje, izgledi*. Zagreb: Globus, 1991.

NOVOSEL, Filip. "Hrvatsko-slavonske postrojbe u sastavu austrougarske vojske za vrijeme Prvog svjetskog rata". *Scrinia Slavonica* 10 (2010), br. 1: 267-289.

PAŠČENKO, Jevgenij. "Hrvatski grobovi ukrajinske Galicije". *Vijenac, online izdanje*, (2012), br. 479. Pristup ostvaren 1. 2. 2017. <http://www.matica.hr/vijenac/479/Hrvatski%20grobovi%20ukrajinske%20Galicije/>.

POBOR, Josip. "Uredba o pravnoj likvidaciji stanja stvorenoga ratom 1914.-1920. proglašena u 'Službenim Novinama' od 8. srpnja 1920. Mnijenje kr. ban. stola o izvršivosti njezinoj na teritoriji Hrvatske i Slavonije kao posebnom pravnom području". *Mjesečnik* (1921), br. 1 i 2: 16-26.

POJIĆ, Milan. "Ustroj austrougarske vojske na ozemlju Hrvatske 1868. – 1914." *Arhivski vjesnik* 43 (2000): 147-169.

Prilozi Stenografskim zapisnicima Sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Petogodište 1913. – 1918., br. 93 do 238. Zagreb, 1920, prilog br. 195.

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Oesterreich (Wien), 20 (1883), 276 (1914), 128 (1918).

RENOUVIN, Pierre. *Europska kriza i Prvi svjetski rat*. Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjiga, 2008.

RUŠNOV, Adolfo; POSILOVIĆ, Stjepan. *Tumač obćemu austrijskom građanskomu zakoniku – knjiga I*. Zagreb: Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (Stj. Kugli), 1910.

SCHMIED-KOWARZIK, Anton. "War Losses (Austria-Hungary)". *International Encyclopedia of the First World War*. 16.09.2016. Pristup ostvaren 7. 2. 2017. http://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/war_losses_austria-hungary.

SLEDGE, Michael. *Soldier Dead: How we recover, identify, bury and honour our military fallen*. New York: Columbia University Press, 2005.

Službene novine Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (Beograd), 66 i 148 (1920).

Službeni list Federativne Narodne Republike Jugoslavije (Beograd), 24 i 26 (1952).

Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od godine 1861., sv. IV. Zagreb, 1862.

Stenografski zapisnici Sabora kralj. Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Petogodište 1913. – 1918. od CC do uključivo CCLVI saborske sjednice od 10. prosinca 1917. do 29. listopada 1918., sv. VI, god. 1917. i 1918. Zagreb, 1918.

STEVENSON, David. *1914. – 1918. Povijest Prvog svjetskog rata*. Zagreb: Fraktura, 2014.

ŠIMUNKOVIĆ, Mario. "Popis ranjenih i/ili zarobljenih vojnika u Prvom svjetskom ratu". Digitalni zavičaj – jakovlje.com, 28. 3. 2016. Pristup ostvaren 6. 2. 2017. <http://www.jakovlje.com/popis-ranjenih-iili-zarobljenih-vojnika-u-prvom-svjetskom-ratu/>.

The Telegraph (London), 2014.

"Uredba o pravnoj likvidaciji stanja stvorenoga ratom 1914.-1920. proglašena u 'Službenim Novinama' od 9. srpnja 1920. Mnijenje Stola Sedmorice". *Mjesečnik* (1922), br. 6, 7 i 8: 251-263.

VRAGOVIĆ, Aleksa. *Zbirka rješidaba Kr. Hrv. Slav. Dalm. Stola sedmorice*. Zagreb: Tisak i naklada Tipografije d.d., 1927.

Zbornik zakona i naredaba valjanih za Hrvatsku i Slavoniju. Godina 1918., komad VI, br. 26.

ŽILIĆ, Franjo; ŠANTEK, Miroslav. *Zakon o sudskom vanparničnom postupku (vanparnični postupak) i Uvodni zakon za Zakon o sudskom vanparničnom postupku s tumačem i sudskim rješidbama te stvarnim kazalom*. Zagreb: Tipografija d.d., 1934.

SUMMARY

Croatian soldiers in World War I: Declaration of Death “in Absentia”

Many Croatian soldiers participated in the war of 1914 – 1918, mostly fighting on the side of Austria-Hungary. Some of them lost their lives, some returned to their families after the end of the war, but there were also those who disappeared without trace in the confusion of the war. A missing person isn't necessarily dead, but the fact that it's not known whether he or she is alive or dead creates uncertainty in their family as well as legal uncertainty. It is precisely to eliminate such legal uncertainty that the legal system provides for the presumption of death, which generates the same legal effect as death.

On the territory of Croatia and Slavonia, the process of declaring a missing person dead was regulated through the Declaration of Death Act (1918). Declaring missing soldiers dead had various legal effects. The regulation of the missing person's position regarding inheritance can be considered the most important of these. Therefore, this paper, based on the above-mentioned legal framework and with insight into archival documents, attempts to determine how and under which conditions the procedure of declaring missing soldiers dead was conducted as well as how this influenced the conducting of probate proceedings, regardless of whether the missing person was a testator and/or an heir. In case the competent court issued a final ruling to declare a missing person dead, the date of death established by court ruling was considered a contestable legal presumption, where the ruling had an exclusively declaratory character.

Key words: World War I – The Great War; declaring missing persons dead; Croatian soldiers; probate proceedings; Croatia and Slavonia